

JOEEP

e-ISSN: 2651-5318

Journal Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

Tek Parti Dönemi'nde Uygulanan Tuz Politikaları (1923-1946)

Salt Policies Implemented in the One-Party Period (1923-1946)

Ersin Gürdamar^{a,*}

^a Öğr.Gör.Dr., Kahta Meslek Yüksekokulu, Adıyaman Üniversitesi, 02400, Adıyaman /Türkiye
ORCID: 0000-0002-4714-2087

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Mart 2023

Düzeltilme tarihi: 23 Nisan 2023

Kabul tarihi: 6 Mayıs 2023

Anahtar Kelimeler:

Tek Parti

Tuz

Tekel

Kalkınma

ARTICLE INFO

Article history:

Received: March 10, 2023

Received in revised form: April 23, 2021

Accepted: May 6, 2023

Keywords:

One Party

Salt

Monopoly

Development

ÖZ

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne ekonomik anlamda olumsuz bir miras kalmıştı. Düyun-u Umumiye'nin kontrolünde olan ekonomik yapı inhisarlar sisteminin kötü niyetli kullanımına yol açtı. Malın sınırlı tutularak yüksek fiyatlara satılmasını esas alan bu anlayış kaçakçılığın artmasına sebep olmuştu. Ekonomik çöküş beraberinde ahlaki çöküşe de sebep olmuştu. Osmanlı toplumu kaçakçılığı Düyun-u Umumiye'nin haksız uygulamalarına karşılık kendisine hak görmeye başlamıştı. Düyun-u Umumiye İdaresi'nde bulunan vergi kalemlerinden birisi de tuz ürünüydü. İdare tuz alanını geliştirmeyi değil vergilerini artırmayı hedef aldı. Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla tuz vergisi artırılarak mali kaynaklar artırılmaya çalışıldı. Cumhuriyet İdaresi de ekonomik zorunluluklar sebebiyle tuzun üretim ve satışında inhisar sistemini benimsemek zorunda kaldı. Bununla birlikte Kemalist kadro tuz sanayisini modernleştirmeye çalıştığı gibi sağlık açısından önemli olan tuz fiyatlarını da süreç içerisinde düşürmeye başlamıştı. Bu çalışma tuz gibi temel bir tüketim maddesinin tek parti döneminde neden tekel kapsamına alındığını ve bu uygulama sayesinde ne gibi kazanımlar elde edildiğini ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak tek parti döneminde uygulanan inhisar sisteminin Osmanlı Devleti zamanında uygulanan inhisar sisteminden nasıl farklılaştığını gözler önüne sermektedir. Bu çalışma ana hatlarıyla TBMM zabıt cerideleri, arşiv belgeleri, resmi gazete, ilgili mevzuat ve dönemin süreli yayınlarına dayandırılmaktadır.

ABSTRACT

There was a negative economic legacy from the Ottoman Empire to the Turkish Republic. The economic structure under the control of the Düyun-u Umumiye led to the malicious use of the monopoly system. This understanding, which was based on the limited sale of goods at high prices, led to an increase in smuggling. The economic collapse also led to moral collapse. Ottoman society started to feel entitled to smuggling in response to the unfair practices of the Düyun-u Umumiye. One of the tax items in the Düyun-u Umumiye Administration was salt product. The administration aimed not to develop the salt field but to increase its taxes. With the start of the War of Independence, an attempt was made to increase financial resources by increasing the salt tax. The Republic Administration had to adopt the monopoly system in the production and sale of salt due to economic necessities. However, the Kemalist staff tried to modernize the salt industry and began to reduce the prices of salt, which is important for health, in the process. This study aims to reveal why a basic consumer item such as salt was included in the monopoly during the single-party period and what kind of gains were achieved thanks to this practice. In addition, it will reveal how the monopoly system applied in the single-party period differs from the monopoly system applied during the Ottoman Empire. This study is mainly based on the minutes of the Grand National Assembly of Turkey, archival documents, the official newspaper, the relevant legislation and periodicals of the period.

1. Giriş

Tuz hem gıda ürünü olması hem de sanayide kullanılması sebebiyle stratejik bir üründür. Osmanlı dönemlerinde ağırlıklı olarak işletilmesi ve ticaretinde kişiler söz sahibi olsa da 1862 yılından itibaren tekel uygulamasına geçilmiştir. Rüsum-u Sitte İdaresi'nin ardından tuz gelirleri

Düyun-u Umumiye İdaresi'nin eline geçmiş ve Osmanlı Devleti önemli bir vergi gelirinden mahrum kalmıştır. Tuz vergi gelirleri 1920 yılı bütçe gelirlerinin %9'unu oluşturmaktaydı (Özdemir, 2009: 109). Ancak Düyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı topraklarındaki tuzları temizlik şartlarına özen göstermeden ilkel şartlarda işleterek sadece gelir elde etmeye odaklanmıştı. Cumhuriyet İdaresi'nin

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: egurdamar@adiyaman.edu.tr

Atf/Cite as: Gürdamar, E. (2023). Tek Parti Dönemi'nde Uygulanan Tuz Politikaları (1923-1946). *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(1), 85-93.

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) licence. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors.

kurulmasıyla birlikte tuzlalar ıslah edilmiş, modern araçlarla donatılmış ve daha rasyonel işletilmeye başlanmıştır. Özellikle tuzların nakliyatı ilkel yöntemler bırakılarak dekovil hatları ya da elektrikli tramvaylarla gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet yöneticileri Osmanlı Devleti'nin çok kullanılan maddelerin satışından gelir elde etmek için uyguladığı devlet inhisarları yöntemini modernleştirerek ve millileştirerek yeni ekonomik sisteme uyumlu hale getirmiştir.

Siyasi ve ekonomik anlamda bağımsızlığı kendisine ilke edinen Kemalist kadro gerek Kurtuluş Savaşı'nı yürütürken gerekse de Cumhuriyet'in ekonomisini inşa ederken vergi yükünü üretici sınıfların üzerinden alarak tüketici sınıfların üzerine yaymayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda aşar vergisi kaldırılarak inhisar uygulamalarına ağırlık verilmişti. Tuz Osmanlı dönemlerinde olduğu gibi tek parti döneminde de inhisar sistemine tabi tutuldu. Lozan'ın kısıtlayıcı hükümlerinin kalkmasıyla birlikte inhisar politikaları doğrultusunda tuz ürünü de 1930'lu yıllardan itibaren bu kapsama alınmıştır. Tek Parti döneminde tuz tekelindeki vergi miktarı genellikle tartışma konusu olmuştur. Tuzun sanayide kullanılan kısmından vergi alınmasının da yanlış bir politika olduğu mecliste sıklıkla vurgulanmıştır. Türk köylüsünün aktif olarak kullandığı ve hayvanlarına verdiği tuzun ucuz olması önemli bir konuydu. 1935 yılında tuzun fiyatı 6 kuruştan 3 kuruşa indirilmiştir. Yapılan bu fiyat indirimi sayesinde 126 milyon kilo olan tuz satışları 1938 yılında 296 milyon kiloya ulaşmıştır.

2. Osmanlı Dönemi'nde Tuz ile İlgili Yönetim Şekli

Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlardan itibaren tuz bir devlet malı olarak kabul edilmişti (Güçer, 1963: 98). Osmanlı Devleti için tuz önemli gelir kalemlerinden birisiydi. Tuz, Suriye ve İzmir limanlarından Avrupa'ya ihraç edilirdi (Beyoğlu, 2004: 202). Tanzimat'tan önce tuz üretimi şahıslar tarafından yapılmaktaydı. Tuz vergisi ise ya ihale ya da mukataa yoluyla tahsil edilirdi. Tanzimatla birlikte tuz vergileri doğrudan devlet tarafından toplanmaya başlandı. 1857 yılında Tuz İdaresi Tıngıroğlu Dimitraki başkanlığında, "Bezirgân Zarifi" adlı kişinin kefareti ile kurulan bir şirkete on yıllığına verilmişti. 1862 yılına kadar tuz ithalatı mümkündü. Yabancılar, kapitülasyonlar sayesinde tuz inhisarının oluşmasını engellemişlerdi. Ancak kavaim-i naktiyenin toplatılması için yapılan borçlanmaya karşılık olmak üzere tuz inhisarı kuruldu (Tuz İşleri, 1934: 3). 1 Ocak 1862 tarihli arz tezkeresine göre tüccarların tuz ithal etmeleri yasaklanmıştı. Meclis-i Vükela'da yapılan görüşmeye göre tuzun önceden çıkan irade gereği düzen altına alınacağı kararlaştırıldı. 1862 tarihli karara göre tuz Rüşumat İdaresi'ne verilmiş oldu. Bu tarihin öncesinde de tuz özel bir inhisar olarak düzenlenmişti (Doğruel, 2000: 42).

Tuz tekelisi 1862 yılına kadar kişiler aracılığıyla yürütüldü. 1862 yılında ise devlet tarafından kurulan bir tekele bırakıldı. Türkiye'de tuz inhisarının hükümleri 33 maddelik 1862 tarihli Tuz Talimatnamesi ile belirlenmiştir. Buna göre

tuz devlet tarafından işletilecek ve satılacaktı. Türkiye'de tuzun sadece üretim inhisarı bulunmaktayken satışı ise serbest bir şekilde yapılmaktaydı. İnhisar idaresi açtığı ambarlar aracılığıyla satış yapsa da bu satışlar inhisar niteliğinde değildir. Tüccarlar tuzlardan kanuni fiyatla aldıkları tuzu serbestçe satabilmekteydi (Tuz İşleri, 1934: 8). Bununla birlikte 1 Mart karnamesi 1857'de Tıngıroğlu Dimitraki başkanlığında, Bezirgân Zarifi kefaletiyle kurulan şirketi feshetti. Böylece Tuz Tekeli başlamış oldu (Doğruel, 2000: 43). Bu yönetmelik sayesinde yabancı ülkelerle yapılan ticaret anlaşmalarıyla tuz ithalatının önüne geçilmişti. Bundan sonra tuz maden ve kuyuları devlet tarafından yönetilecekti (Müderrişoğlu, 1974: 120). Tuz ile ilgili bir nizamname hazırlanmış olması bu ürünün hazineye önemli ölçüde gelir getirdiğini göstermektedir. Bu nizamname ile tuzun bütün süreçleri kontrol altına alınmıştı (Beyoğlu, 2004: 202).

1863-1864 bütçesine bakıldığında tuzlardan 14.375.000 frank vergi geliri elde edildiği görülmektedir (Velay, 1978: 105; Türk Ziraat Kongresine Bir Bakış, 1938: 216). Rüşumat Emaneti tuzu devraldıktan sonra 1866 yılında tuz depoları açılmıştı. Hayvancılıkla uğraşan kişilerin tuz fiyatlarından şikâyet etmesi bu depoların açılmasına sebep olmuştu. 1875 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin moratoryum ilan etmesiyle Galata bankerleri ile devlet arasında "Rüşum-u Sitte" adı altında gerçekleşen anlaşma üzerine tuz gelirleri 1879 yılında adı geçen idareye devredilmişti (Tuz İşleri, 1934: 3). Hükümetin borçlarına karşılık tuz inhisarı Rüşum-u Sitte İdaresi'ne bırakıldı. Osmanlı dönemlerinde tuzun alkolden daha çok vergi geliri getirdiği görülmektedir (Doğruel, 2000: 113). İmparatorlukta tuzlaların tamamına sahip olan devlet tuz fiyatını istediği ölçüde artırabilmekteydi. 1879 yılına gelindiğinde tuzdan elde edilen vergi geliri 19 milyon Frank düzeyine yaklaşmıştı (Velay, 1978: 108).

1879 Mukavelenamesinin hükümlerine göre Rüşumu Sitte İdaresi tütün ve tuzun sadece idaresini üzerlerine almıştı. Âkitler, damga, müskirat, ipek ve av resimleri vergisi şeklindeki dört verginin ise mültezimleriydiler (Velay, 1978: 262). 1888 yılına gelindiğinde ise tuz gelirleri Düyun-u Umumiye idaresine devredildi. Düyun-u Umumiye İdaresi tuz sayesinde senede 1,5 milyon altın kadar bir gelir elde etmekteydi (Tuz İşleri, 1934: 3). Düyun-u Umumiye İdaresi'nin topladığı vergilerin büyük bir kısmı köylüden toplandığı gibi en çok geliri de tuz tekelisi getiriyordu (Noviçev, 1979: 91). Bununla birlikte Düyun-u Umumiye İdaresi tuzun yönetimi ve gelirlerini ele geçirdiği için bu ürünün ihracatı istatistiklerin dışında tutulmuştur (Müderrişoğlu, 1974: 76; Noviçev, 1979: 62). Tuzun Düyun-u Umumiye İdaresi'nin eline geçmesiyle birlikte üretim artmış, Osmanlı Devleti tuz ihracatı yapan ülkeler arasına girmiştir. İdare bu atılımı gerçekleştirebilmek için Şap Denizi'nde yeni tuzlalar kurmuş ve yeni teknolojiler getirmiştir (Gürsoy, 1982: 95-96). İdare, zeytin ve balık işleme sanayilerinde yurt içi tuz tüketimini artırmak için kampanya başlatmış ve Türk tuzuna talebi artırmak için Hindistan'a temsilciler göndermiştir. 1892-1909 yıllarında

tuz ihracatı altı katına, tuz geliri ise iki katına çıkmıştır (Kıray, 1995: 173-174).

1905 yılında bütçe açığını azaltmak amacıyla kilo başına tuza 1 para zam yapılmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra tuz kaçakçılığında ciddi bir artış yaşanmıştır. 1909 yılına gelindiğinde Düyun-u Umumiye İdaresi, kaçakçılık konusunda Maliye Bakanlığı'ndan yardım istese de memurların buna çok yanaşmadığı ve yardım etmediği görülmektedir (Beyoğlu, 2004: 203). Osmanlı Devleti'nde 1887 yılından 1911'e kadar tuz üretimi kademeli olarak artmış, yaklaşık 250 bin tondan 1911 yılında yaklaşık 400 bin tona çıkmıştır. Bu yıllarda tuz ürününün ihracatı da söz konusudur. 1892 yılında yaklaşık 17 bin ton olan ihracat yine 1911 yılına gelindiğinde 80 bin ton civarına ulaşmıştır (Devlet İnhisarlar İdareleri ve İnhisar Maddeleri İstatistiği, 1932: 86). 1911-1912 senesi Osmanlı tuz inhisar gelirleri 717.000 Osmanlı lirası tutarındadır (Parvus Efendi, 2014: 167).

Trablusgarp, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti tuzlarının büyük bir kısmını kaybetti. 1912 yılında Harp Geçici Kanunu'nun 5. maddesi sayesinde kilosuna 10 para zam yapılmıştı. Bu süreçte tuz ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla gümrük vergisinden vazgeçilmiş ve 14 Temmuz 1914 tarihinde çıkartılan bir kanunla tuz ithalatına izin verilmişti. 24 Aralık 1917 tarihinde çıkartılan bir kanun ile bütün tuzlarda satış fiyatı 1 kuruş olarak belirlenmiş ve 1912 yılında çıkarılan harp vergisi kaldırılmıştı (Beyoğlu, 2004: 204-205). 1919 yılına gelindiğinde tuz Düyun-u Umumiye tarafından yönetilmekte ve kilosu 1 kuruşa satılmaktaydı (Müderrişoğlu, 1974: 120). 23 Eylül 1920 tarihinde ise 3 kuruşa çıkartıldı (Eldem, 1994: 91). Tuz vergi gelirleri 1920 yılı bütçe gelirlerinin %9'unu oluşturmaktaydı (Özdemir, 2009: 109). Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine İtilaf Devletleri'nin dayattığı Sevr Barış Antlaşması'nın 81. Maddesi tuz ile ilgili hükümler içermektedir. Bu madde Anadolu'da bulunan tuz kaynaklarının neredeyse yarıya yakını Yunanistan'a vermişti (Erim, 1953: 566).

3. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uygulanan Tuz Politikaları

Erzurum, Sivas ve Orta Anadolu başta olmak üzere 475 civarında tuz alınabilen yer bulunmaktaydı (Tuz İşleri, 1934: 10). Türkiye'de kaya tuzu, göl tuzu, menba akar su tuzu ve deniz tuzu olmak üzere toplam 4 çeşit tuz üretilmekteydi. Yabancı ülkelerde üretilen tuzların Türkiye'ye girişi ise yasaklanmıştı (Tuz Kaçakçıları Hakkında Yapılacak Kanuni Muameleye Dair İzahname, 1933: 4). Ülkede Çamaltı tuzlası gibi saflık derecesi yüksek bir deniz tuzlası, Koçhisar'da da çok zengin bir göl tuzlası bulunmaktadır (Cumhuriyet Rejiminde İnhisarlar, 1943: 18). Tuz satışı memlehanelerde (Kendisinden tuz çıkarılmak suretiyle istifade edilen yerlere tuzla veya eski tabirle memleha denir) ve ambarlarda olmak üzere iki kısımda gerçekleştirilmekteydi. Memleha ya da ambardan satılan tuz

satışları karşılığında müşteriye beş kuruşluk pula tabi bir nakliye tezkeresi verilmekteydi. Tezkeresiz tuz nakli yasaklanmıştı. Tezkeresiz tuzlar kaçak olarak kabul edilmekteydi (Tütün, Müskirat, Tuz Muamelelerine Mahsus Rehber, 1933: 67). Tuz üretimi Kurtuluş Savaşı esnasında tamamen durma noktasına gelmişti. O yıllarda tuz ithalatı bile gerçekleştirilmişti (İstihbarat Bülteni, 1933: 36). Kurtuluş Savaşı yıllarında tuz gelirleri önemli bir finansman aracı olarak görülmüştü. Bu amaçla tuz vergisinin artırılması düşünülmüş ve bu doğrultuda bir tasarı hazırlanmıştı (BCA, 30.18.1.1/1.7.15; TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, 4. Cilt, 71. Birleşim, 23.09.1920: 302).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu şartlar ve aldığı ekonomik miras dikkate alındığında kalkınma ve masraflar açısından gelirlerin artırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda iç piyasada tüketilen ürünler üzerinden de vergi almak ihtiyacı oluşmuştu. Bu şekilde dahili tüketim vergisine tabi olan tuz Osmanlı dönemlerinde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de inhisar sistemine tabi tutuldu. Halk sağlığına elverişli olmayan yabancı maddeler içeren tuzlar devletin takibini gerektirmekteydi (Tuz İşleri, 1934: 5). Bununla birlikte tuzun keyfi bir ürün olmaması sebebiyle inhisara tabi tutulmaması gerektiği yönünde görüşler de söz konusuydu. Buna gerekçe sanayi ve hayvancılıkta da kullanılan tuzun inhisar kapsamında olmasının bu alanları gerileteceğiydi. Walker Hins ve ekibi hazırlamış olduğu raporda inhisarların kârlarının aşırı ve dolaylı bir vergi niteliğinde olduğunu belirtirken tuz inhisarı örneğini vermektedir (Akalin, 2008: 72). İnhisar sistemine yapılan bir diğer eleştiri de fakir ve zenginlerin tuzu aynı fiyata alacak olması sebebiyle vergi adaletsizliği olduğu şeklindedir. Ancak tuz sadece vergi getiren bir alan olmayıp aynı zamanda halk sağlığını da ilgilendirmektedir.

Tuz gelirleri aşar, gümrük ve hayvanlar vergisinden sonra dördüncü sırada gelmekteydi. Cumhuriyet yöneticileri tuzun yönetilmesinde ilk olarak Düyun-u Umumiye İdaresi ile karşı karşıya geldi. 1920 mali yılı bütçe yasası sayesinde Düyun-u Umumiye İdaresi birimleri ile tuz işletmeleri Maliye Bakanlığı'na bağlanarak tuz tekelinin içeriği belirlenmeye çalışıldı (Doğruel, 2000: 143).

23 Eylül 1920 tarihinde çıkarılan 26 numaralı Tuz Vergisi Kanununa göre Osmanlı sınırlarındaki memlehanelerde tuzun kilo fiyatı 3 kuruş olarak belirlenmişti. Tuz tüccar ve esnafı ellerinde bulunan tuz miktarını Düyun-u Umumiye İdaresi'ne beyan etmek zorundaydı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, 4. Cilt, 71. Birleşim, 23.09.1920: 310-316; Resmî Gazete, Sayı 4, 28.02.1921, s.5-6). İstanbul hükümeti de 8 Ağustos 1921 tarihinde çıkardığı bir kanunla tuzun fiyatını 3 kuruş olarak belirlemişti (Beyoğlu, 2004: 207). Tuz tekelinden elde edilen vergi gelirleri tarım dışı gelirler arasında en çok getiriye sahiptir. Tuz sadece insanların beslenmesinde kullanılmakta olup sanayi açısından yaygın bir kullanıma sahip değildir. 1920 yılı itibarı ile devletin bütün gelirlerinin %8'ine denk gelen 3.500.000 milyon liralık tuz vergi geliri söz konusudur. Tuzun kilosundan alınan 3 kuruşluk bu vergi kaçakçılığa da izin vermeyecek

ölçüdedir. Vergi gelirlerinin %10'unu bile bulmayan tuz vergisi Kurtuluş Savaşı'nın çok sınırlı kaynaklarla gerçekleştirildiğinin de kanıtıdır (Müderrişoğlu, 1974: 338). Kurtuluş Savaşı'nı yürütebilmek amacıyla mali kaynaklara ihtiyaç duyulduğu bu dönemde çıkarılan bu kanun sayesinde gelirlerin artırılması hedeflenmişti.

Hükümet tuz inhisarını devraldıktan sonra tuzlarda bulunan idare binalarının büyük bir kısmı harap bir haldeydi. Bu sebeple çeşitli tuzlarda yeniden idare binaları inşa edildi. Birçok üretim cihazı yenilediği gibi çalışanların barınma ve sağlık şartları iyileştirilerek tuzlar çağdaş bir hale getirildi. Yine 24 yıldan beri terk edilmiş halde bulunan tuz değirmeni faaliyete geçirilerek ince tuz üretimine başlandı (İstihbarat Bülteni, 1933: 34). Düyun-u Umumiye İdaresi tarafından temizlik şartları gözetilmeden ilkel şartlarda işletilmiş ve bakımsız bir halde bulunan tuzlar Cumhuriyet İnhisarlar İdaresi tarafından ele alınarak ıslah edilmiştir. Bu doğrultuda Çamaltı ve Yavşan tuzları modern ve mekanik araçlarla donatıldığı gibi diğer tuzlarda da hem randıman artırılmış hem de maliyetler düşürülmüştür. Düyun-u Umumiye zamanında Yavşan'da develerle yapılan nakliyat Cumhuriyet İdaresi'nde dekovil hatları kurularak gerçekleştirilmiştir. Çamaltı tuzlarında elektrikli tramvay kullanılmıştır. Çamaltı tuzlarında ince tuz öğütmeye yarayan bir fabrika kurulmuş ve burada hazırlanan İnhisar sofrası tuzları halkın ihtiyacını karşılamıştır (Cumhuriyet Rejiminde İnhisarlar, 1943: 19).

8 Nisan 1924 tarihinde tuz vergisinin 3 kuruştan 5 kuruşa çıkartılması düşünülmüş ancak Maliye Encümeninin hazırladığı mazbata neticesinde bir kuruşluk zamlı yetinilerek tuzun vergi miktarı dört kuruşa çıkartılmıştır. Böylece 26 numaralı tuz vergisi kanunu kaldırılmış olup 468 numaralı kanun yürürlüğe girmiş bulunmaktaydı. Devlet tuz inhisarı sayesinde senelik ortalama 5 milyon lira gelir elde etmekteydi. (TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, 8. Cilt, 32. Birleşim, 08.04.1924: 424-430; Resmî Gazete, Sayı 69, 26.04.1924, s. 5). Tuz çıkartılması için tuzların ihtiyaç duyduğu aletlerin Viyana'da bulunan fabrikaların ürünlerinden satın alınmasına karar verilmişti. Tuzların bu şekilde ıslah edilerek ihracat potansiyelinin artırılması hedeflenmişti (BCA, 30.18.1.1/13.17.11).

Aksaray vekili Besim Atalay Bey'e göre tuza inhisar uygulamak veya tuz vergisine zam yapmak halkın ekonomisi üzerinde çok büyük bir olumsuzluk yaratmamaktaydı. Hayvanlar senede sadece üç ay tuz yemekte ve hayvan sahibi olanlar da genellikle zengin kimselerdi (TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, 15. Cilt, 67. Birleşim, 01.03.1925: 72). Tuzlardaki satış fiyatları çeşitli tarihlerde değiştirilmişti. 3 Mart 1925 tarih ve 575 numaralı kanunun ikinci maddesi ile 4 kuruş olan tuzun kilosu 6 kuruşa çıkartılmıştı (Tuz İşleri, 1934: 97). Bununla birlikte Doğu ve Güney vilayetlerden büyük miktarda kaçak tuz gelme ihtimali olduğu için bu bölgelerde tuz fiyatı 2 kuruş indirilerek 4 kuruştan satılmıştır (Tuz İşleri, 1934: 108).

Hükümetin gösterdiği bankalardan birisinin teminat mektubuna karşılık veresiye tuz satışı hakkında 1/191

numaralı kanun tasarısına ait ikinci müzakere gerçekleşmiş olup alınan karara göre bu doğrultuda veresiye tuz satılmasına olanak tanınmıştır. Veresiye satılacak tuzun miktarı her şahıs için bin beş yüz tonu ve bedelinin ödenmesi için belirlenecek olan süre de üç ayı geçemeyecekti (TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, 4. Cilt, 76. Birleşim, 17.05.1928: 171). Tuz, İnhisar İdaresi tarafından işletilmekte olan tuzlardan peşin ödeme yapılmadıkça satılamamaktaydı. Bu kanun sayesinde ödeme güclüğü çekenlere kolaylık sağlanmış olmaktadır. Tuz, sigara ve alkollü içkiler gibi keyfi bir ürün olmadığı halde hükümet inhisarı altına alınmıştır. Aşar vergisinin kaldırılmış olması ve Lozan'ın gümrük gelirlerini beş yıl süre ile sınırlamış olması da bu kararda etkili olmuştur.

Hükümet ve Düyun-u umumiye arasında gerçekleşen sorunlu sürecin sonunda 1 Haziran 1927 tarihinde merkezi Ankara'da olan Tuz İnhisarı Umumi Müdüriyeti kurulmuştur (Doğruel, 2000: 143). Ankara hükümeti ile tuz işlerini Ankara'da kurulan Düyun-u Umumiye Umum Müdürlüğü ve Varidat-ı Mahsusa idareleri yönetmiştir. 1927 yılında tuz inhisarı adı altında bir idare kurulmuş ve tuz işleri bu şekilde yürütülmüştür (Tuz İşleri, 1934: 4). Tuz üretiminin artmasıyla birlikte İnhisarlar İdaresi satış işlerini düzenleyebilmek amacıyla bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Hem tuz kaçakçılığına engel olmak hem de tuzu ucuza satabilmek için 1518 numaralı kanun çıkarılmıştır (İstihbarat Bülteni, 1933: 36). 1929 yılında çıkartılan 1518 numaralı Tuz satışı ve Tuz fiyatları hakkındaki kanuna göre Tuz İnhisar İdaresi'nin ayıklama ve pazarlık sureti ile yapacağı tuz ihracat ve nakliyatı talibi bulunmadığı takdirde idare tarafından emaneten yapılacaktır. Ancak ihracat için söz konusu olan tuzlar müzayedede, ayıklama ve ihale kanununa bakılmaksızın özel antlaşmalarla gerçekleştirilecekti. Ayrıca kaçakçılığı önleyebilmek için sınırlarda bulunan tuzla ve ambarlarda Maliye Bakanlığı'nın izni ile tuzun kanuni satış fiyatından maliyet fiyatına kadar indirim yapılabilecekti (Resmî Gazete, Sayı 1211, 9.6.1929: 7496). 1930 yılına gelindiğinde 1660 sayılı yasa ile Tuz Tekel İdaresi tüzel bir kişiliğe kavuşturuldu.

4. Tek Parti Dönemi Tuz Politikaları

Cumhuriyet İdaresi bütün sektörlerde üretimi artırmak istemekteydi. Ancak tarım fiyatları bütün dünyada düşmekte ve üreticiler motivasyonunu kaybetmekteydi. Bu durumda belirli ürünlere yüksek fiyat verilerek gelir politikası uygulanmıştı. Bununla birlikte ekonominin doğal işleyişi arzulanmaktaydı. Fiyatlar normal olmalı ve gelirler ürün bolluğu ile artmalıydı. Bu aşamaya gelebilmek için uygulanan tuzda fiyat indirimleri başarıya ulaşmıştı. (Kuruç, 1993: 376). İsmet Paşa Sivas Demiryollarının açılışında yaptığı konuşmasında büyük gelir kaynaklarından birisinin inhisarlar olduğunu, tuz inhisarının başka ülkelerde de olmakla birlikte Osmanlı dönemlerinden itibaren uygulandığını belirtmişti (Kuruç, 1988: 103). 1930'lu yıllar incelendiğinde tuz ile ilgili üç uygulama olduğu görülür. Bunlar serbest satış, ithalat vergisi uygulandıktan sonra serbest satış ve inhisar sistemidir. O yıllarda İtalya'da tam

inhisar sistemi uygulanmıştır. İtalya'da tuz devlet tuzlarında üretilir ve inhisar bayiliklerinde satılırdı. Türkiye'de ise tuz birtakım kayıtlar altında üretilip satılmaktaydı. Ulaşım araçları ve pazarlar ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmadığı için İtalya'daki gibi tam inhisar sistemi uygulanmamıştır (Tuz İşleri, 1934: 7).

Tuz İnhisarı Genel Müdürlüğü'nün 1931 yılı bütçe gelirlerini gösteren cetvele göre İdare tuz sayesinde 8.173.329 lira gelir elde etmişti. Bu paranın 1.360.484 lirası ise tahsisat adı altında masraflar için harcanmıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, 3. Cilt, 32. Birleşim, 20.07.1931: 239). 1930 yılında çıkarılan 1660 numaralı kanun ile Tuz inhisarına Maliye Bakanlığına bağlı olarak tüzel kişilik kazandırıldı (Resmî Gazete, Sayı 1509, 2.6.1930: 9008). 31.05.1932 tarihinde ise 1989 numaralı kanunla Tuz inhisarı İnhisarlar Bakanlığına bağlanmış ve diğer inhisarlarla birleştirilmişti (Resmî Gazete, Sayı 2112, 31.5.1932: 1516; Tuz İşleri, 1934: 4).

İstanbul vekili Hasan Vasıf Bey yaptığı meclis konuşmasında tuzun başka ülkelere de inhisara bağlı olduğunu ancak yabancı ülkelere sadece mutfak tuzundan inhisar vergisi alındığını sanayi tuzundan alınmadığını ve yüksek inhisar vergisinin Türk sanayisini sekteye uğrattığını belirtmekteydi. Tuz, bu yıllarda Türkiye gibi birçok ülkede inhisar altındadır. Türkiye'de ise mutfak tuzuna ek olarak sanayi tuzundan da vergi alınmaktaydı. Tuzun sanayi alanında çok geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Konservelik, dericilik, kimyevi, boyacılık ve acı suların tasfiyesinde önemli miktarda tuz kullanılmaktaydı. Tuz yine balıkçılık, zeytincilik ve peynircilikte de kullanılan stratejik bir üründür (TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, 8. Cilt, 53. Birleşim, 28.05.1932: 307).

Kocaeli vekili Sırrı Bey tuzun inhisar şeklinde işletilmesine taraftar olduğunu belirtmiş ancak vergilendirilmesinin hakkaniyetli olmadığını, düşük gelirli insanların gözetilmediğini aktarmıştır. Vekile göre köylü koyunlarına da aynı fiyattan tuz almaktaydı. Bu durumda varlıklı insanlar fakir insanların kesesinden yemektedir. Eskişehir vekili Emin Bey de hayvanlar için alınan verginin düşürülmesini hatta yemek harici tuzlardan hiç vergi alınmamasını teklif etmekteydi. Gaziantep vekili Nuri Bey ise hayvanlara tuz yedirilmediği için ihraç edilen derilerin talep görmediğini ve bu durumun ihracat gelirlerini etkilediğini vurgulamaktaydı. Yozgat Vekili Süleyman Sırrı Bey ise tuz yemeyen hayvanların et veriminin düştüğünü tuzdan kazanılan paranın etten kaybedildiğini ve bu şekilde kaybın daha büyük olduğunu ifade etmekteydi. Gümrük ve İnhisarlar Bakanı Ali Rana Bey, bütün bu değerlendirmelerin üstüne yaptığı açıklamada tuz vergisinin kanuna dayandığını, mevcut kanuna göre neler yapılabileceğini araştırdıklarını ancak bununla birlikte bütün masrafin nakliyyede olduğunu ve sanayi tuzu için ise primlerin mevcut olduğunu ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, 8. Cilt, 53. Birleşim, 28.05.1932: 308-310).

Tuzun inhisar altına alınmasında insanların ve hayvanların sağlığı için önemli olması sebebiyle her yerde aynı fiyatla

satılması anlayışı da bulunmaktaydı. Kastamonu vekili Hasan Fehmi Bey'in kanun teklifi bu doğrultuda tuzun tekele alınarak hem ucuzlamasını hem de hazineye para girmesini sağlamak gerektiğini belirtmekteydi. Tuzların işletmesinin inhisara alındığı gibi satışının da inhisara alınması demiryolları ve vapurların inhisar altında olması sebebiyle ulaşım masraflarını ortadan kaldıracacağı için tuzun fiyatının ucuzlayacağı düşünülmekteydi. Tuzun düşük bir maliyetle ve kolay bir şekilde denize indirilmesiyle birlikte Sırbistan ve Bulgaristan gibi ülkelere kolaylıkla tuz satmanın mümkün olacağı da aktarılmaktaydı (BCA, 30.10.0/4.19.11).

Halil Menteşe mecliste yaptığı konuşmasında tuzun mali bir mesele olduğunu vurgulamıştı. Ancak hem hayvanların hem de insanların besin maddesi olması sebebiyle tuzun halk için satın alma gücünü aştığını belirtmişti. (TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 1. Cilt, 2. Birleşim, İçtima F., 7.03.1935: 29). 27 Mayıs 1935 tarihinde insanlar ve hayvanlar için gıda ve zorunlu bir madde olan tuzun fiyatının 6 kuruştan 3 kuruşa indirilmesi için Bakanlar Kurulu tarafından kanun tasarısı hazırlanmıştır (BCA, 30.18.1.2/55.43.18). Yine Gümrük ve İnhisarlar Encümeni de aynı doğrultuda bir karar almış ve mazbata hazırlamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 3. Cilt, 32. Birleşim, 30.05.1935: 345-346; Tuz Fiyatı Hakkında 1/237 Nolu Kanun Layihası 27.05.2935; TBMM Gümrük ve İnhisarlar Maliye Bütçe Encümenleri Mazbataları, K. No: 12, Esas No: 1/237).

Tuzun pahalı olduğu ve bu sebeple ihracatı baltaladığı yönünde yapılan itirazlar yerini bulmuş ve 30.05.1935 tarihinde çıkarılan 2752 numaralı kanunla tuz fiyatında indirimde gidilmiştir. 575 sayılı kanunun ikinci maddesine göre 6 kuruş olan tuz fiyatı 15 Haziran 1935 tarihinden itibaren 3 kuruşa indirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 3. Cilt, 32. Birleşim, 30.05.1935: 345). Meclis açılışında konuşma yapan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, tuz fiyatlarının düşürülmesinin cesaretle alınan yerinde bir karar olduğunu, halkın hoşuna gittiğini ve tüketimin arttığını belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 6. Cilt, İçtima 1, 1. Birleşim, 1.11.1935: 3). 1935 yılında tuzun fiyatının 6 kuruştan 3 kuruşa indirilmesiyle 126 milyon kilo olan tuz satışları 210 milyon kiloya, ertesini yıl 243 milyon kiloya ve 1937-1938 mali yılında da 296 milyon kiloya ulaşmıştır (Cumhuriyet Rejiminde İnhisarlar, 1943: 20).

Hükümet özellikle kooperatiflerin kurulmasında ön ayak olarak küçük çiftçilerin ekonomik yapılarını düzeltmeyi hedeflemişti. 1935 yılına gelindiğinde tuz ve şeker gibi küçük çiftçilerin satın aldığı tüketim mallarının fiyatını düşürerek, fiyat makasının etkisini hafifletme yoluna gitti (Zarakolu, 1982: 95-96). Tuzlu balık ihracatı tuz fiyatlarının yüksek olması sebebiyle yabancı pazarlarda rekabeti sürdürememekte olduğu için tuz primi kanununda elverişli değişiklikler yapılması beklentisi ve talebi oluşmuştu (BCA, 30.10.0/181.248.8). Tuzlarda tuz işleri hakkında araştırmalarda bulunmak üzere İnhisarlar Umum

Müdürlüğü Tuz İşleri Müdürü ile Tuz Fen Şubesi Müdür yardımcıları Cavit Ekin ve Cevat Adıgün Avusturya ve Almanya'ya gönderilmişti (BCA, 30.18.1.2/70.94.2).

11 Aralık 1936 tarihinde çıkarılan 3078 sayılı Tuz Kanunu bu alanı yeniden düzenlemeyi amaçlamış ve 1952 yılına kadar hiç değiştirilmeden yürürlükte kalmıştır. Bu kanuna göre tuz ihraç ve üretimi devlet tekelindedir. Tuzun kilo fiyatı 3 kuruş olarak belirlenmiştir. Kanuna göre tuz satışı peşin olarak yapılır. Ancak devletin kabul ettiği bankalardan teminat mektubu getirenler belirli tuzla ve ambarlardan veresiye tuz alabilecekti. Yine ihracat amacıyla veresiye verilecek tuzları idare tespit edecekti. Ülke içinde tuzlu ya da salamura hazırlanan peynir, zeytin, balık, deri ve bağırsak gibi maddeler ihraç edildiği takdirde tuz fiyatının altıda beşi prim olarak verilecekti. Bu kanunla önceden hazırlanan bütün kanunlar da yürürlükten kaldırılmıştır (Resmî Gazete, Sayı 3489, 23.12.1936: 7453-7456). Bu kanunla tuzun üretim süreci tekel altına alınmış olup satışı serbest bırakılmıştır.

Türkiye'de taşıma masraflarının değişkenliğinden dolayı perakende tuz fiyatları aynı değildir. Tuz Tekel İdaresi vurgunculuğu önleyebilmek için her bölgede tuz ambarları kurmaktaydı. Türkiye'de bol miktarda kaya tuzu bulunmaktadır. En kaliteli kaya tuzu ise Hacı-bektaş'tan çıkar ve yabancı bölgelere ihraç edilirdi. İhraç edilen tuzun fiyatı ise ortalama 3 liraydı (Atatürk, 2010: 214). Tuz doğrudan ihraç edilmesinin yanında ihracat ürünleri için de gerekli olan bir üründür. 1952 yılında çıkarılan 5881 numaralı kanun 1936 yılında çıkarılan 3078 numaralı kanunun 1. maddesini değiştirmektedir. Buna göre tuzun üretim ve ihracı devletin tekelindeyken yapılan değişiklik ile sadece üretimi tekel altına alınmış ve ihracatı tekel kapsamından çıkartılmıştır. Tuzluların gerçek veya tüzel kişiler tarafından yabancı memleketlere tuz ihraç edilmek şartıyla işletilmelerine karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır (Resmî Gazete, Sayı 8041, 22.02.1952: 2821; TBMM Zabıt Ceridesi 9. Dönem, 13. Cilt, 40. Birleşim, 15.02.1952: 271).

Cumhuriyet yönetiminin tuz üretimi ve satışı konusundaki tüm gelişmelerine rağmen kaçakçılık engellenemeyen faaliyetlerden birisiydi. Türkiye'de tuz kaçakçılığı iki şekilde yapılmaktaydı. Birinci yol memlâhanelerden idarenin bilgisi dışında tuz ihraç edilmesi veya nakliye tezkeresi olmadan sevk edilmesi, ikinci yol ise yabancı tuzların Türkiye'ye getirilmesi şeklindedir. Kaçakçılığın tespit edildiği durumlarda 1918 numaralı kanunun 25. Maddesi uygulanmaktaydı (Tuz Kaçakçıları Hakkında Yapılacak Kanuni Muameleye Dair İzahname, 1933: 8). Tuz kaçakçılığını önlemek ve cezalandırmak amacıyla izahname hazırlanmış ve ilgili memurlara bu konuda sorumluluk yüklenmişti. Güney illerinde yapılan kaçakçılığın büyük bir kısmını tuz oluşturmaktaydı. Tuz satış yerlerinin sınır yakınında oturan aşiretlerin buldukları yerlere uzak olmasının kaçakçılığın artmasına sebep olduğu düşünüldüğü için aşiretlerin yaylaklarına yakın yerlerde tuz satış yerlerinin açılması uygun bulunmuştu (BCA,

30.10.0/180.245.4).

Tuz, canlılar için gerekli bir gıda olmakla beraber aynı zamanda sanayide ve bazı ülkelerde tarla ziraatında kullanılan bir maddedir. Ayrıca tuz çeşitli sanayi kollarında kullanılan bir madde olması sebebiyle ekonomi ve kalkınma açısından önemlidir. Bu sebeple birçok ülkede tuz sanayiye vergisiz veya indirimli olarak verilmekteydi. Türkiye, tuz kullanan sanayiye tuzu ucuzca vermek yolunda adımlar atmıştır. Özellikle ihraç edilen maddelerde ve ülke içinde kullanılan maddelerde fiyatın belli bir kısmının prim olarak iade edilmesi bu adımlardan birisidir (Sarc, 1948: 8). 11 Aralık 1936 tarih ve 3078 numaralı Tuz Kanunu, önceden ilgili primden faydalanan tuzlu balık, peynir, zeytin ihracatına ek olarak diğer bazı ürünlere de prim verilmesini kabul etmişti. Tüm bu gelişmelere nazaran yine de tuz kullanan sanayinin birçoğu (cam, sucuk, pastırma üretimi ile uğraşan sanayiciler) henüz bu primden faydalanamamıştı (Resmî Gazete, Sayı 3489, 23.12.1936: 7453-7455).

Türkiye sanayisinin tuz tüketiminde en önemli rolü tuzlu besin maddeleri üretimi oynamaktaydı. Tuzlu balık, balık konservesi, havyar, peynir, zeytin, pastırma, sucuk, turşu gibi ürünler tuzun en çok kullanıldığı alanlardı. Tuzun kullanıldığı önemli alanlardan birisi de hayvan derilerinin işlenmesi sürecidir. Bütün büyük hayvanların derileri tuz ile işlenerek kurutulmaktadır. Bu amaçla Türkiye'de yılda yaklaşık 2,5-3 milyon kilo tuz kullanılmaktaydı (Sarc, 1948: 9-11).

1935 yılı tuz satışları incelendiğinde 150.981.000 dahili ve 59.948.000 kilosu harici olmak üzere toplam satış 210.929.000 kilodur. 1936 yılı tuz satışları ise 156.239.000 dahili ve 87.398.000 kilosu da harici olmak üzere 243.637.000 kiloya ulaşmıştır. Dahili satışlarda artış hızı %3,50 iken harici satışlarda ise %45,80'dir (Türkiye Cumhuriyeti İnhisarlar İdaresi Tütün-İçki-Tuz-Barut 1 Haziran 1936-31 Mayıs 1937 Hesab Devresine Ait Bilanço ve Müfredat Cetvelleri, 1937: 7).

Düyun-u Umumiye yönetiminde bulunan tütün, tuz ve içki gelirleri 1910-11 mali senesinde 13,5 milyon lira net gelir getirirken Türkiye Cumhuriyeti İnhisarlar İdaresi 1935-36 mali senesinde 32,5 milyon lira net kâr getirmiştir. Seçilen ve karşılaştırılan iki dönem de birçok açıdan benzerlik göstermektedir. İnhisarlar İdaresi, Düyun-u Umumiye'ye göre daha fazla gelir getirebilecek konumdaydı. Bundaki en önemli sebepler modern organizasyon usullerinin kademeli olarak uygulanması, fabrikasyonda rasyonel sistemlerin uygulanması, işletme masraflarının azaltılması ve tüketim hacminin metodik bir şekilde genişletilmesiydi (Suvla, 1937: 495).

II. Dünya Savaşı'nın ortalarına doğru ihtiyaçtan fazla tuz satın alındığı ve istifçilik yapıldığı bilinmektedir. 1942 yılına kadar nakliyede yaşanan sorunlardan dolayı tuz tedarikinde sorunlar yaşanmıştı (Sarc, 1948: 34). Nakliyatla yaşanan zorluklara karşı bir tedbir olarak Adana civarında bulunan ve işletilmeyen Akçadeniz deniz tuzlasının tesisleri yenilenecek tekrar işler hale getirilmiş ve böylece güney

bölgesinin tuz ihtiyacı karşılanmıştır (Cumhuriyet Rejiminde İnhisarlar, T.C. İnhisarlar İdaresi, 1943: 20). 1943 yılına gelindiğinde savaş şartlarının da etkisiyle birçok ürüne zam geldiği halde 1 kuruşluk Milli Müdafaa vergisi hariç tuza artış uygulanmamıştı (Cumhuriyet Rejiminde İnhisarlar, T.C. İnhisarlar İdaresi, 1943: 18).

Sonuç

1927 yılında Tuz İnhisarı Cumhuriyet İdaresi'ne geçti. Düyun-u Umumiye İdaresi Türkiye'nin tuzlarında özenli hareket etmemiş, gelişime değil sadece gelir elde etmeye odaklanmıştı. Bu durumda üretim usullerinin ıslah edilmesi büyük önem taşımaktaydı. Cumhuriyet döneminde Osmanlı zamanında yeterince ilgi görmemiş olan tuzların ıslahı için bir program oluşturulmuştu. Tuz işleri ile ilgili birkaç fen memuru gerekli eğitimi almaları için Avrupa'ya gönderilmişti. Tuz inhisarı Türkiye Cumhuriyeti'ne devredildikten sonra yapılan ıslah çalışmaları sayesinde tuz inhisarı gelirlerinde artış sağlanmıştır. 1924 yılında 124 bin ton olan tuz üretimi ise 1932 yılında 218 bin tonu bulmuştur.

Gelirlerini artırmak zorunda olan Cumhuriyet idarecileri tuzu inhisar kapsamına almıştır. Ülkenin kalkınması, masraflar ve borçlar açısından bu durum gereklilik arz etse de Osmanlı ve Düyun-u Umumiye'den farklı olarak Cumhuriyet idaresi tuz sanayisini ve onu ilgilendiren toplumsal alanı geliştirmeye çalışmıştır. Her ne kadar temel bir tüketim maddesi olan tuzun tekel kapsamına alınması çeşitli eleştirilerin konusu olsa da tuz fiyatlarının tek parti döneminde çoğunlukla ucuz olmasına özen gösterilmiştir. Yine tuzun ihracat olanaklarını artırmaya yönelik politikalar takip edilmiştir. Ayrıca tuz inhisarı diğer inhisarları tamamlayan bir konuma da sahiptir. Kaçakçılık ile ilgili ise Düyun-u Umumiye İdaresi gibi askeri tedbirler yerine tuz satış yerlerinin sayısını çoğaltmak gibi rasyonel ve idari tedbirler alınmıştır.

Tuzun inhisar altına alınmasının en önemli sebeplerinden birisi de satış fiyatının her yerde aynı olmasını sağlayabilmektir. Tuzun inhisar kapsamında olması demiryolu inhisarı kapsamında ulaşım maliyetinin azalması anlamına gelmekteydi. Tuzun fiyatının ucuzlamasına ek olarak ihracatının artırılması da uzun vadedeki hedefler arasında bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında etkili olan Düyun-u Umumiye İdaresi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin tuz politikaları karşılaştırıldığında gelirlerin yaklaşık üç katına çıktığı, çalışma şartlarının iyileştirildiği, modernizasyon ve standardizasyon için yatırımlar yapıldığı görülmektedir.

Kaynakça

Aktürk, A. (2019). *Öğretmenlerin Damgalama Eğilimleri ve Örgütsel Muhalefet Davranışlarının, Örgütsel Depresyona Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi

Arslan, M. M. (2009). Perceptions of Technical and Industrial Vocational High School

TeachersaboutOrganizationalTrust. *Journal of TheoryandPractice in Education*, 5(2), 274-288.

- Arslan, S. (2021). *Öğretmenlerin Duygusal Zekâ Düzeyleri ile Örgütsel Yalnızlık Alguları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi.
- Bakan, İ., Taşlıyan, M., Fatih, T. A. Ş., & Nurgül, A. K. A. (2015). Örgüt Depresyonu ve İş Tatmini Arasındaki İlişki; Bir Üniversitedeki Akademisyenler Üzerinde Alan Araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 296-315.
- Bozkurt, Ö. (2019). Örgütsel yalnızlık. İçinde: E. Kaygın & G. Kosa (Ed), *Olumsuz Boyutlarıyla Örgütsel Davranış* (ss.61-75). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilchik, G. S. (2000). Organizational Depression. *H&HN. Hospitals&Health Networks*, 74(2), 34-38.
- Blomqvist, K., & Stähle, P. (2000, September). Building Organizational Trust. In 16th Annual IMP Conference, Bath, UK, 7-9.
- Burns, D. (2005). *İyi Hissetmek*. H. Alp Karaosmanoğlu, (Çev. Edt.), İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Cacioppo, J. T. & Cacioppo, S. (2012). The Phenotype of Loneliness. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(4), 446-452.
- Cacioppo, S., Grippo, A. J., London, S., Goossens, L., & Cacioppo, J. T. (2015). Loneliness: Clinical Importand Interventions. *Perspectives on Psychological Science*, 10(2), 238-249.
- Cook, J., & Wall, T. (1980). New Work Attitude Measures of Trust, Organizational Commitment and Personal Need Non-Fulfillment. *Journal of Occupational Psychology*, 53(1), 39-52.
- Çetin, A. & Alacalar, A. (2016). İş Yaşamında Yalnızlığı Yordamada Kişilik Özellikleri ile Algılanan Sosyal ve Örgütsel Desteğin Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12 (27), 193-216.
- Demircan, N. (2003). *Örgütsel Güvenin Bir Ara Değişken Olarak Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Dirks, K. T., & Ferrin, D. L. (2001). The Role of Trust in Organizational Settings. *Organization Science*, 12(4), 450-467.
- Doğan, A. (2021). *Toksik Liderlik Davranışlarının Örgütsel Depresyona ve Örgüt Temelli Benlik Saygısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi.
- Doğan, T., Çetin, B. & Sungur, M.Z. (2009). İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 271-277.

- Doo, E.Y. & Choi, S. (2022). Effect of Nurses' Work Experiences in a Covid-19 Unit on Depression: Mediation Effect of Resilience and Moderated Mediation Effect of Organizational Trust, *Frontiers in Public Health*, Aug, 10, 1-7.
- Güzel, B. & Güripek, E. (2020). Psikolojik Sözleşme, Örgütsel Adalet, Örgütsel Güven ve İşyerinde Yalnızlık İlişkisi: Karşılıklı Normu Yaklaşımı. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1915-1932.
- Hawkley, L. C. & Cacioppo, J. T. (2010). Loneliness Matters: A Theoretical and Empirical Review of Consequences and Mechanisms. *Annals of Behavioral Medicine*, 40(2), 218-227.
- Huff, L., & Kelley, L. (2003). Levels of Organizational Trust in Individualist Versus Collectivist Societies: A Seven-Nation Study. *Organization Science*, 14(1), 81-90.
- Hough, C., Sumlin, C., & Green, K. W. (2020). Impact of Ethics, Trust and Optimism on Performance. *Management Research Review*, 43(9), 1135-1155.
- Jones, G. R., & George, J. M. (1998). The Experience and Evolution of Trust: Implications for Cooperation and Teamwork. *Academy of Management Review*, 23(3), 531-546.
- Karaduman, M. (2013). *İş Yaşamında Yalnızlık Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile İlişkisi ve Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Keleş, E. (2018). *Organizational Depression as An Illness of The Time: A Phenomenological Study of Teachers' Experiences at High Schools*. European Conference on Educational Research (ECER), (3 - 07 Eylül 2018), Bolzano, İtalya. <https://hdl.handle.net/11511/06.10.2022>.
- Khan, F., Hussain, A., Bashir, A. Asif, A. M. & Gul, S. (2021). Mediating effect of depression between loneliness and organizational commitment. *Indian Journal of Economics and Business*, 20(2), 1403-1411.
- Koçak, .Ö.E. & Yener, S. (2019). Lidere Güven Algısının İşyeri Yalnızlığı Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Rahatlık Algısının Aracı Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(3), 937-954.
- Mishra, S. K., Kodwani, A. D., Kumar, K. K., & Jain, K. K. (2018). Linking Loneliness to Depression: A Dynamic Perspective. Benchmarking: *An International Journal*, 25(7), 2089-2104.
- Özan, M. (2021). Süreç yönetimi ve süreç iyileştirmenin işletme performansına etkilerinin analizi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1144-1161
- Özmen, M. (2020). İşyerinde Yalnızlığı Etkileyen Örgütsel Güven Unsurlarının Cinsiyete Göre Değişimi: Havalimanı Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 7(1), 77-88.
- Nyhan, R. C., & Marlowe Jr, H. A. (1997). Development and Psychometric Properties of The Organizational Trust Inventory. *Evaluation Review*, 21(5), 614-635.
- Scurlock, J. (1995). What's Big and Blue?. *Psychology Today*, 28(3), 10-11.
- Sezer, S. (2010). Bilişsel Davranışçı Yaklaşımla Bütünleştirilen Hobiterapi Uygulamasının Bir Eğitim Kurumunun Örgüt Depresyonu Üzerindeki Etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (23), 36-50.
- Sezer, S. (2011). Örgüt Depresyonu Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Niteliklerinin Belirlenmesi. "İŞ, GÜÇ" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(1), 39-50.

Extended Summary

Purpose

In this study, salt policies of the single party period were examined. Economic initiatives for salt production and export in Turkey are discussed. Regulating the production in this area and bringing income to the country was a complementary situation in terms of the agricultural policies of the period. The Republican administration, which inherited a dependent and collapsed economic legacy from the Ottoman Empire, had to determine policies regarding salt, which affected a large area. These policies, realized in line with economic independence, were tried to be detailed in a comparative manner. In addition, the international position of the Republic of Turkey in the field of salt was tried to be clarified. The reason why the state wants to implement the monopoly system for salt is another aspect of the issue. The attempt of the Republican administration to increase quality and standardization is a common feature of the agricultural policies of the period. The scientific support given by the state to agriculture is another important dimension that needs to be revealed.

Literature Review

While creating this study, the laws and regulations of the period were examined. Archival documents, periodicals, minutes, newspapers and research resources of the period were also used in the study. Using various sources, Turkey's position in the salt industry has been discussed comparatively. Then, the quality and standardization studies carried out in these areas are given. In addition to these, the actions taken by the state and the laws enacted in this field are presented. The activities of the Salt Monopoly established by the state in this area are detailed. In this way, all the pieces were brought together and a systematic method was formed.

Design/methodology/approach

While executing the War of Independence and building the economy of the Republic, the Kemalist cadre preferred to spread the tax burden on the consumer classes by taking the tax burden off the producer classes. In this direction, the tithe tax was abolished and monopoly practices were emphasized. With the abolition of the restrictive provisions of Lausanne, monopoly practices were emphasized and salt has been included in this scope since the 1930s, as it was in the last periods of the Ottoman Empire. During the Single Party period, the amount of tax on the salt monopoly has generally been the subject of discussion. It was an important issue that the salt used by Turkish villagers actively and given to their animals was cheap. This study aims to reveal why a basic consumer item such as salt is included in the scope of monopoly and what kind of gains are achieved thanks to this practice. In addition, it will reveal how the monopoly system applied in the Republican period differs from the monopoly system applied during the Ottoman Empire.

Findings

In 1927, Salt Monopoly was transferred to the Republic Administration. The Düyun-u Umumiye Administration did not act diligently in Turkey's salt pans and focused only on generating income, not development. In this case, the improvement of production methods was of great importance. In the Republican period, a program was created for the improvement of saltworks, which had not received enough attention in the Ottoman period. A few science officers involved in salt works were sent to Europe to receive the necessary training. After the salt monopoly was transferred to the Republic of Turkey, the revenues of the salt monopoly increased a lot thanks to the improvement works. The revenues, which were around 4 million liras in 1923, exceeded 8 million liras in 1932. Salt production, which was 124 thousand tons in 1924, reached 218 thousand tons in 1932. The Republican administrators, who had to increase their income, took the salt into the scope of monopoly. This was necessary in terms of the development of the country, expenses and debts. Unlike the Ottoman Empire and the Düyun-u Umumiye, the Republican administration did not see salt as just an income item. He sought to develop the salt industry and the social sphere that concerned it. Although salt, which is a basic consumer item, was a subject of criticism, salt prices were always kept cheap during the one-party period. Again, policies were followed to increase the export opportunities of salt. In addition, the salt monopoly had a position that complemented the other monopolies. Regarding smuggling, rational and administrative measures were taken, such as increasing the number of salt outlets, instead of military measures such as the Düyun-u Umumiye Administration.